

Dia 1


TILBURG UNIVERSITY

**Vraagontwijking van manlijke en vrouwelijke
politici en niet-politici**

Erica Huls

Tekst en communicatie
Universiteit van Tilburg
huls@uvt.nl

Het onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met Yvette Kuiper.

Dia 2

18/12/2009 2


TILBURG UNIVERSITY

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Een voorbeeld



Camiel Eurlings geïnterviewd door Gerard Legebeke, De Ochtenden 03-02-2004.
Duur: 4'50.


Laat ik beginnen met een voorbeeld om te verduidelijken waar het onderzoek op gericht is. Het is een fragment uit een radio-interview met

Camiel Eurlings, toen – 3 februari 2004 – buitenlandwoordvoerder van het CDA. Gerard Legebeke is de interviewer. Het is te beluisteren als soundclip op deze website. Er is ook een transcript beschikbaar. Het thema is in 2010 onverminderd actueel: moet er een onderzoek worden ingesteld naar de informatie op grond waarvan de Nederlandse regering destijds in de oorlog tegen Irak is gestapt? Als zelfs Amerika en Engeland openlijk twijfelen aan de juistheid van die informatie, dan kan Nederland toch niet achterblijven?

Omdat Eurlings zijn reactie op de beginvraag helder met “Eh nee, ehm, dat lijkt me niet nodig, omdat wijzelf... enz.” begint, is het lastig hier vraagontwijking te zien, maar in het vervolg van deze reactie verschaft Eurlings informatie over de gang van Nederland naar de oorlog, en doet hij dus precies dat, wat hij in het eerste deel van zijn antwoord niet nodig vindt. Sequentieel past het tweede deel van de reactie weliswaar bij het eerste als een toelichting op een niet-geprefereerd tweedepaardeel, maar inhoudelijk is het tweede deel geen verantwoording van het eerste, terwijl ook Eurlings gehele reactie niet als consistent antwoord op de vraag gezien kan worden.

Later in het interview (in nummer 27 tot en met 30) erkent Eurlings antwoord te hebben gegeven op een andere vraag, namelijk een vraag uit de introductie op het interview: Als Amerika en Engeland een onderzoek instellen, kan Nederland toch niet achterblijven? Interviewer en geïnterviewde worden het eens over de vraag die aan de orde is: “Is het niet hoog tijd dat er ook duidelijkheid komt op grond van welke informatie de Nederlandse regering ‘Ja’ heeft gezegd?” De reactie bestaat uit verschillende delen: 1 “Nee”; 2 een argument over Hutton dat wordt afgebroken; 3 een citaat van de regering dat zijn “nee” niet onderbouwt; 4 een passage over de geloofwaardigheid van de bondgenoten en 5 een oproep om “het schurkenniveau” van de staat van Saddam Hoessein te erkennen. Kortom: geen antwoord, maar een meanderende reactie.

Dit fragment is een voorbeeld van vraagontwijking, omdat de geïnterviewde eerst een andere vraag beantwoordt dan de gestelde en later veel woorden nodig heeft om het antwoord op de gestelde vraag te omzeilen.

18/12/2009  3

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Vier vormen van vraagontwijking zijn onderzocht:

- Spelen met de gespreksrol
- Spelen met de beurtwisselingsregels
- Het antwoord verpakken in beleefdheid
- Een antwoord geven dat niet tevreden stelt

Vraagbeantwoording en vraagontwijking zijn van toenemend belang in de meningsvorming van burgers en politici over gebeurtenissen in de actualiteit. Inzicht daarin kan worden toegepast in de praktijk van de gespreksvoering en in het onderwijs en de training van gespreksvoerders. Vooralsnog echter is vraagontwijking een glibberig fenomeen: de meeste mensen hebben er wel een gevoel over, maar het is lastig de vinger er precies op te leggen. Ons onderzoek beoogt bij te dragen aan de wetenschappelijke greep op dit niet-eenduidige fenomeen.

Uit onderzoek van anderen (Clayman, 2001; Clayman & Heritage, 2002a, 2002b; Heritage, 1985; Hutchby, 1996; Thornborrow, 2002) blijkt dat er veel vormen van vraagontwijking zijn. Zelf heb ik dat ook ondervonden toen ik in het kader van een cursus gespreks-analyse een interview van de door de wol geverfde Britse journalist Martin Bashir met de Amerikaanse popster Michael Jackson over onder meer zijn relaties met kinderen analyseerde met behulp van begrippen uit het studieboek van Hutchby en Wooffitt (1998). Op basis van dit eigen onderzoek (Huls, 2005) en het onderzoek van anderen zijn vier vormen van vraagontwijking voor onderzoek gekozen:

1 Spelen met de gespreksrol. Het is mogelijk een vraag te ontwijken door je niet aan de rol van geïnterviewde te houden. Je kunt bijvoorbeeld de interviewer confronteren met zijn of haar stelling, de invitatie van de interviewer afmaken, een ander onderwerp aansnijden en daarmee de

agenda bepalen, luistersignalen geven en in de luisterende rol blijven zitten of een tegenvraag stellen.

In het volgende voorbeeld ondervraagt Bashir Jackson over zijn relatie met zijn kinderen en hun moeders. Prince is de zoon van Jackson, die hij via een draagmoeder op de wereld heeft gezet.

Martin Bashir in gesprek met popster Michael Jackson over zijn kind en diens moeder

- 1 MB When I was talking to Prince one day, he said to me that ,uh, he he didn't have a mother.
- 2 MJ He said he didn't have a mother?
- 3 MB Yeah, I, I said "Prince, where's your mummy?" And he said: "I haven't got a mother".
- 4 MJ That's right.
- 5 MB D-Did you tell him to say that?
- 6 MJ No.
- 7 MB What do you think he means when he says "I haven't got a mother"?
- 8 MJ Like he said: he didn't have a mother.
- 9 MB Do you not think though, that your children would benefit from contact with their mother?

Jackson neemt hier de rol van geïnterviewde niet op zich: in 2 speelt hij de bal terug met een luistersignaal en tevens tegenvraag, in 4 beperkt hij zich tot een bevestigend luistersignaal en in 6 geeft hij antwoord maar ook niet meer dan dat.

2 Spelen met de beurtwisselingsregels. Je kunt bijvoorbeeld beginnen voordat het beurteinde, de zogenaamde PRO (Plaats Relevant voor Overdracht, (Appel, Hubers, & Meijer, 1979)) bereikt is (door elkaar heen praten en interrumpen dus), zwijgen als je aan de beurt bent of je eigen beurt niet afmaken.

Een voorbeeld hiervan is ook aan het interview van Bashir en Jackson ontleend. Bashir onderzoekt de rol van plastische chirurgie in de verandering van Jacksons gezicht.

Martin Bashir in gesprek met popster Michael Jackson over gezichtsverandering

- [beginpunt van simultaan spreken
= verbinding tussen twee delen van een beurt
// gestopt door simultaneiteit

- 1a MB When we were talking, some time ago, you you talked about how you went through adolescence.
- 2 MJ Yeah.
- 1b MB You had a terrible time.
- 3 MJ Yeah.
- 1c MB And in fact, I had a look at some pictures of [you during that [period and=
- 4a/b MJ [Mmh. [Uhm.
- 1d =you did [have a lot of spots.
- 5 MJ [Hm.
- 6 MJ Yeah.
- 7 MJ ((pauze)) Yeah. ((grinnikt))
- 8 MB One of the things you clearly used to overcome this, is changing your appearance, You have, you've, you've kind of, you know you're, you're phy-physically changed, haven't you? The photographs of you, if I look at you [//
- 9 MJ [No! It's called adolescence, it's called growing and changing.

In 9 interrumpeert Jackson Bashir, dat wil zeggen hij begint te spreken voordat het eind van Bashirs gespreksbijdrage aanstaand is en ontnemt Bashir het woord.

3 Het antwoord verpakken in beleefdheid. De geïnterviewde kan solidariteits- of respectstrategieën (Brown & Levinson, 1987) toepassen. Ook kan de geïnterviewde een indirect antwoord geven. Dan laat hij of zij via voorbeelden of op een andere manier zijn of haar antwoord doorklinken (het antwoord is dan in de letterlijke betekenis niet relevant of anderszins een schending van een maxime van Grice (1975)). Houtkoop-Steenstra geeft het volgende voorbeeld van een indirect antwoord (Houtkoop & Koole, 2000):

Interviewer: En heeft u wel eens hasj gerookt?

Politicus: Ik kan geen president van Amerika meer worden.

Interviewer: Haha. Dus ook nog geïnhaleerd.

4 Een antwoord geven dat niet tevreden stelt, bijvoorbeeld een incompleet antwoord geven, onwetendheid claimen, de vraag aanvallen of het spreekstandpunt verschuiven en niet namens jezelf antwoorden, maar in naam van bijvoorbeeld *wij* (= de politieke partij). Een voorbeeld hiervan is Jacksons "No." in het eerste fragment van Jackson. Dit antwoord is minimaal en stelt de interviewer, zoals uit het vervolg blijkt, niet tevreden.

Het begrip 'vraagontwijking' van dit onderzoek omvat dus meer dan ontwijkend antwoorden: met de eerste twee vormen speelt de geïnterviewde in op de vraag voordat het antwoord aan de orde is. Het fenomeen vraagontwijking wordt in vier verschillende sociale groepen onderzocht: manlijke politici, vrouwelijke politici, manlijke niet-politici en vrouwelijke niet-politici. De vraag waarom juist deze vier categorieën in het onderzoek betrokken zijn, wordt beantwoord nadat bij de volgende dia theorievorming over verschillen in de gespreksstijl van vrouwen en mannen behandeld is.

Dia 4

18/12/2009  4

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Opvattingen over de gespreksstijl van vrouwen en mannen:

- Deficiëntieopvatting
- Dominantieopvatting
- Differentieopvatting
- 'Communities of practice'

Een ouderwetse en nauwelijks nog serieus te nemen opvatting over de verschillen in gespreksstijl van mannen en vrouwen is de deficiëntieopvatting. Deze opvatting stelt dat er met het taalgebruik van vrouwen iets mis is: vrouwen zouden minder goed ontwikkeld zijn en minder verstand van zaken hebben dan mannen. In het verlengde daarvan zou hun taalgebruik allerlei gebreken vertonen. Ze zouden zich in gesprekken over belangrijke zaken beter op de achtergrond kunnen houden. Hun linguïstische beperktheid is de uitdrukking van hun cognitieve minderwaardigheid.

Deze opvatting is te vinden in het werk van wereldvermaarde linguïsten uit het begin van de twintigste eeuw, bijvoorbeeld de Deen Jespersen (1928) en de Nederlander Van Ginneken (1913). Ook in het begin van de jaren zeventig, toen het onderwerp 'sekseverschillen in taalgebruik' uit de sfeer van de speculatie gehaald werd en aan empirisch onderzoek werd

onderworpen, was de deficiëntieopvatting nog wel eens impliciet of expliciet leidinggevend voor het onderzoek. In serieus onderzoek echter hield deze opvatting, die het taalgebruik van vrouwen diskwalificeerde, geen stand. Hoewel maatschappelijk moeilijk uit te roeien, is er op dit moment geen zichzelf respecterend linguïst meer die deze opvatting in een wetenschappelijk debat durft te verdedigen.

Meer kenmerkend voor de gedachtevorming van de jaren zeventig over man-vrouwverschillen in gesprekstijl is de zogenoemde dominantieopvatting (Thorne & Henley, 1975). Die opvatting brengt sekseverschillen in taalgebruik in verband met een hiërarchische maatschappij (bijvoorbeeld Zimmerman & West, 1975). Daar bestaan machtsverschillen tussen bijvoorbeeld volwassenen en kinderen, witten en zwarten, mannen en vrouwen. Deze machtsverhoudingen op macroniveau zouden een parallel hebben in de alledaagse interactie. Zo zouden personen met meer macht vaker en langer aan het woord zijn, meer interrumpen, minder tekenen van luisteractiviteit vertonen en het gespreksonderwerp sterker bepalen. Toegespitst op gesprekken tussen mannen en vrouwen betekent dit dat mannen daarin meestal de boventoon zouden voeren, terwijl vrouwen een luisterende en geïnteresseerde rol zouden spelen, en zo als het ware medeplichtig zijn aan hun eigen ondergeschikte positie (Fishman, 1978).

In de jaren tachtig kwam een derde perspectief op de verschillen in mannelijke en vrouwelijke communicatiestijl tot ontwikkeling: de differentieopvatting (Maltz & Borker, 1982). Deze opvatting stelt dat vrouwen en mannen zich in hun kindertijd verschillende socio-linguïstische subculturen hebben eigen gemaakt. Jongens spelen doorgaans in grotere groepen waarin het gevecht om de rangorde plaatsvindt. Ze verwerven aandacht te midden van veel concurrenten, ze proberen elkaar te sturen en ze gaan conflicten aan. Meisjes daarentegen spelen meestal met een of hooguit twee andere meisjes en proberen daarin harmonie te bereiken. Ze stellen vragen, en geven daarmee de ander het woord, ze luisteren en gaan conflicten uit de weg. In hun spel hebben jongens en meisjes – de latere mannen en vrouwen – verschillende opvattingen ontwikkeld over wat een vriendelijk, coöperatief gesprek is. Ze geven aan bepaalde taalkenmerken een verschillende betekenis. Een luistersignaal bijvoorbeeld (“hm”) heeft voor een vrouw de betekenis: “Ik luister. Ga door.” Mannen geven daarmee aan: “Ik ben het met je eens.” In communicatie tussen mannen en vrouwen kan dit tot misverstanden leiden.

Deze differentieopvatting is razendsnel populair geworden. Het werk van Deborah Tannen (1991) *Je begrijpt me gewoon niet* heeft flink bijgedragen aan deze populariteit. De maatschappelijke populariteit van deze opvatting maakte haar echter in wetenschappelijk opzicht niet

minder omstreden. In verschillende publicaties is gesteld dat de differentieopvatting de verschillen tussen mannen en vrouwen die op macht gebaseerd zijn en die gevolgen hebben voor de verdeling van de maatschappelijke posities en middelen bagatelliseert (bijvoorbeeld Henley & Kramarae, 1991; Uchida, 1992). In wetenschappelijke kring wordt de relatief moderne differentieopvatting dan ook nogal eens bekritiseerd ten gunste van de opvatting die in feite al wat ouder is en uit de beginperiode van de tweede feministische golf stamt: de dominantieopvatting.

Recent is een vierde opvatting over de relatie tussen taal en sekse (nu *gender* genoemd) ontwikkeld, de constructivistische opvatting (Eckert & McConnell-Ginet, 1999; 2003). In deze opvatting staat het begrip 'community of practice' centraal. Gender wordt niet beschouwd als een gegeven dat taalgebruik determineert, maar als een constructie van mensen. Mensen leven en communiceren in *communities of practice* – het gezin, de universiteit, een krantenredactie of de sportwereld. Ze gedragen zich als leden van een beroepsgroep of samenwerkingsverband en zoeken daar de gelijkenis. Ze kunnen ervoor kiezen gender te markeren. Ook de middelen waarmee ze dat doen en de situaties waarin worden door de betrokkenen bepaald. De gedachte is dat een gedeelde *community of practice* tot overeenkomsten in de gespreksstijl van de leden leidt.


Kenmerkend voor het onderzoek vanuit deze constructivistische opvatting is dat er geen gedachten over genderverschillen aan ten grondslag liggen. Het heeft oog voor allerlei vormen van variatie: de variatie in de constructie van gender, de variatie in de taalverschijnselen die gender uitdrukken en de variatie binnen een groep.

In het licht van de hier gepresenteerde opvattingen over de gespreksstijl van vrouwen en mannen is het interessant om in een corpusanalyse na te gaan of vrouwen en mannen nog steeds verschillen, en zo ja, of ze dat in alle omstandigheden doen. Bijzonder aan ons onderzoek is dat we het gespreksfenomeen vraagontwijking centraal stellen. Dit complexe fenomeen is als zodanig nog niet eerder corpusanalytisch onderzocht; wel zijn seksespecifieke gegevens over de deelaspecten beurtwisseling (James & Clarke, 1993) en beleefdheid (Holmes, 1995) voorhanden. Mochten we verschillen vinden, dan kan de specifieke aard van de verschillen misschien uitwijzen welke van de opvattingen over de gespreksstijl van mannen en vrouwen het meest te verenigen is met de data.

Doordat niet alleen mannen en vrouwen, maar ook politici en niet-politici in het onderzoek te betrekken, is het mogelijk specifiek de meest recente opvatting over de gespreksvoering van vrouwen en mannen, de constructivistische opvatting, met de empirie te confronteren. Immers, de

politici zijn een beroepsgroep, een *community of practice*, waarin communicatieve vaardigheid een belangrijke rol speelt. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat ze meer vraagontwijking en meer verschillende vormen van vraagontwijking zullen toepassen dan niet-politici. Constructivistisch gedacht ligt het echter niet voor de hand te veronderstellen dat deze groep genderverschillen zal markeren. Uit de constructivistische opvatting kan dus een specifieke verwachting voor de corpus-analyse worden afgeleid: de politici zullen relatief sterk verschillen van de niet-politici, maar het genderverschil binnen de politici zal relatief gering zijn. Over een eventueel genderverschil binnen de niet-politici doet de constructivistische opvatting geen uitspraak.

Dia 5

18/12/2009  5

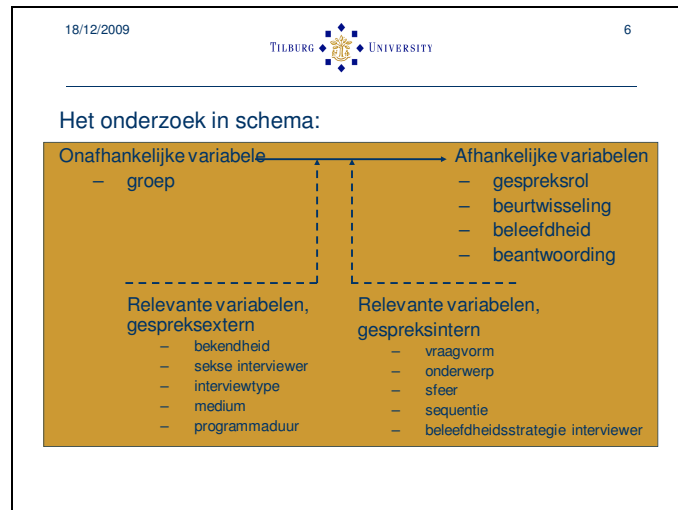
1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Probleemstelling van het onderzoek:

Verschillen manlijke en vrouwelijke politici en niet-politici in **vraagontwijking**?

1. De mate waarin ze vragen ontwijken
2. De middelen waarmee ze vragen ontwijken

Alvorens de methode van onderzoek en de resultaten te behandelen, kan de *probleemstelling* van het onderzoek nu worden samengevat als: verschillen manlijke en vrouwelijke politici en niet-politici in de mate waarin en de middelen waarmee ze vragen ontwijken?



De figuur op de dia geeft de onderzoeksopzet in schema weer. Deze figuur wordt hieronder toegelicht.

1 De onafhankelijke variabele

De onafhankelijke variabele in het onderzoek is de groep. In de geïnterviewden zijn vier groepen onderscheiden: politieke mannen, niet-politieke mannen, politieke vrouwen en niet-politieke vrouwen. De eerste groep bestaat uit: Jozias van Aartsen, Jan Peter Balkenende, Camiel Eurlings, Pim Fortuyn, Thom de Graaf, Rick van der Ploeg, Geert Wilders en Gerrit Zalm. De niet-politieke mannen zijn: Philip Cocu, Eric Dekker, Flip van Duijn, Cees Geel, Theo Maassen, Emile Ratelband, Aad Veenman en Maarten Verkerk. Bij de politieke vrouwen moet men zich voorstellen: Agnes van Aardenne, Sharon Dijksma, Femke Halsema, Ayaan Hirsi Ali, Tineke Huizinga, Maria Liberia Peters, Tineke Netelenbos en Gerda Verburg. De in het onderzoek betrokken niet-politieke vrouwen zijn: Kristie Boogert, Cora Canne Meijer, Esther Hart, Carine Hutsebaut, Ellen van Langen, Linda de Mol, Truus Menger en Leontien van Moorsel.

In totaal zijn 32 gespreksfragmenten van 10 minuten geanalyseerd, van iedere groep 8. De interviews zijn uitgezonden op de radio of televisie in 2003, 2004 en 2005. Het zijn telkens tweegesprekken. De gespreksfragmenten zijn voor een deel in het kader van dit onderzoek door Yvette Kuiper en de auteur getranscribeerd, voor een deel ook

waren transcripten van studenten uit de cursus gespreksanalyse beschikbaar. De transcripten zijn minder gedetailleerd dan de geestelijke moeder van de conversatieanalyse Gail Jefferson vereist. Het einde van simultane spraak is bijvoorbeeld niet getranscribeerd en ook zijn niet alle pauzes getimed. Dat was niet nodig voor het onderzoek. Uiteraard bevatten ze de fenomenen waar het onderzoek op gericht is wel met de nodige details. De functie van de transcripten is het toegankelijk maken van de audio- en videoclips voor analyse. Het geanalyseerde beurtentotaal is 947.

2 De afhankelijke variabelen

Rechtsboven in figuur 1 staan de gespreksfenomenen die onderzocht zijn: vier aspecten van vraagontwijking. De eerste drie zijn in het begin van deze presentatie al beschreven. Het zijn variabelen waarvan de waarden teruggebracht zijn tot twee. De vierde variabele – de beantwoording – wordt hier uitgebreider behandeld. Ze heeft vier waarden:

1 Antwoord geven. Hiervan is sprake wanneer geen van de hierna te noemen antwoordvormen optreedt en de interviewer tevreden lijkt.

2 Een onbevredigend antwoord geven. Dit kan op de volgende manieren: de geïnterviewde kan een non-antwoord of incompleet antwoord geven, hij/zij kan vaag doen, hij/zij kan niet ingaan op een deel van de vraag, hij/zij kan een *niets-aan-de-hand*-antwoord geven. Ook het spreekstandpunt verschuiven en niet namens jezelf antwoorden, is hieronder begrepen.

3 Een antwoord weigeren. Ook hier zijn diverse mogelijkheden. De geïnterviewde kan openlijk en direct een antwoord weigeren, hij/zij kan onwetendheid claimen en hij/zij kan de vraag aanvallen. Dat laatste kan door de vraag als niet relevant, al eerder beantwoord of onjuist aan te merken. Ook kan men de vraag in het extreme trekken (Pomerantz, 1986), er zo een grap van maken en dan een goede aanleiding hebben om er niet op in te gaan (Jucker, 1986).

4 Op een presuppositie van de vraag ingaan. Onder een presuppositie wordt hier verstaan: een propositie waarvan de waarheid wordt aangenomen in de vraag (Green, 1996). De vraag “Vindt u dat het hoog tijd wordt dat er duidelijkheid komt op grond van welke informatie de Nederlandse regering vorig jaar in die oorlog tegen Irak is gestapt?” veronderstelt bijvoorbeeld dat Nederland in die oorlog is gestapt. Nu is dat waar, dus de geïnterviewde zal die presuppositie niet aanvallen. Een aan de realiteit ontleend voorbeeld van een sequentie waarin de geïnterviewde een presuppositie in de vraag van de interviewer aanvalt, is:

Interviewer: Wouter Bos is Job Cohen snoeihard afgevallen. (...) Is dat nou verstandig, mevrouw Dijkma?

Dijkma: Ja, nou, het zijn uw woorden als het gaat om snoeihard afvallen. Wat hij gedaan heeft, mag ik daar misschien iets over zeggen?

Het effect is hier dat het onderwerp geherformuleerd en daardoor verschoven wordt. Het is ook mogelijk de vraag zelf te negeren via het ter discussie stellen van een presuppositie.

De vier aspecten van vraagontwijking sluiten elkaar niet uit. Het is bijvoorbeeld mogelijk de interviewer met een beleefd verpakte tegenvraag over een presuppositie in de vraag te interrumpen. De waarden die de verschillende aspecten kunnen aannemen uiteraard wel. De vraag of de groepen in het onderzoek verschillen in vraagontwijking is kwantitatief geanalyseerd met behulp van SPSS. De resultaten worden gepresenteerd in kruistabellen en geëvalueerd met χ^2 -toetsen (Siegel & Castellan, 1988). Ze worden op deze website geïllustreerd met audioclips.

3 De potentieel relevante variabelen

Wanneer we een relatie vinden tussen de onafhankelijke en een afhankelijke variabele – dus wanneer bijvoorbeeld de manlijke politici meer met de gespreksrol spelen dan de vrouwelijke politici, die op hun beurt dit gedrag vaker vertonen dan de manlijke en vrouwelijke niet-politici –, zouden andere variabelen, bijvoorbeeld het interviewtype, de verklaring daarvoor kunnen vormen. Wanneer het spelen met de gespreksrol in informatieve interviews vaker voorkomt dan in onderhoudende en wanneer de politici meer in informatieve interviews optreden dan de niet-politici, dan verschillen ze mogelijk niet als groep, maar doordat ze in verschillende contexten geobserveerd zijn. De volgende stap is dan om het spelen met de gespreksrol van de groepen per context apart te vergelijken.

Dia 6 toont in de onderste helft de 10 contextuele variabelen die in het onderzoek zijn opgenomen als potentieel relevant voor de relatie tussen groep en vraagontwijking. De gespreksexterne variabelen zijn voor het gehele interviewfragment constant; de gespreksinterne kunnen in de loop van het gesprek veranderen. Ze worden hier niet verder uitgewerkt, omdat het niet mogelijk is ze in het korte bestek van deze presentatie gedegen in de resultaten te betrekken. Hun effecten zijn geëvalueerd met behulp van logistische regressies (Field, 2000; Kinnear & Gray, 2001). Voor elke variabele geldt dat er vier mogelijke uitkomsten zijn: de variabele is niet relevant voor vraagontwijking, ze is relevant, maar niet

voor de relatie tussen groep en vraagontwijking, ze leidt tot een nuancering van de conclusie en ze vormt de reden om de reikwijdte van het onderzoek in te perken. Na de presentatie van de resultaten wordt de samenvattende conclusie van deze analyses gegeven; geïnteresseerden in meer specifieke uitkomsten worden verwezen naar Kuiper (2006).

Dia 7

18/12/2009  7

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Materiaal

- 32 fragmenten van 10 minuten; 4 groepen
- radio- en tv-interviews in 2003, 2004 en 2005
- tweegesprekken
- voor een deel zelf getranscribeerd (*niet* op de wijze van de CA); voor een deel waren de transcripten beschikbaar
- 947 beurten van de geïnterviewden

Dia 8

18/12/2009  8

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Analyse

- Kwantitatieve analyse: SPSS
- Kruistabellen en chikwadraattoetsen
- De relevante variabelen zijn geanalyseerd m.b.v. multinomiale logistische regressies
- Illustratie van de bevindingen met audioclips

18/12/2009 TILBURG UNIVERSITY 9

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Het omgaan met de gespreksrol van de verschillende groepen geïnterviewden

		gespreksrol in stand houden	spelen met de gespreksrol
politici	mannen (n=167)	39.5	60.5
	vrouwen (n=244)	52.5	47.5
niet-politici	mannen (n=230)	62.2	37.8
	vrouwen (n=306)	74.5	25.5
Totaal	(n=947)	59.7	40.3

Resultaten

De tabel op dia 9 heeft betrekking op het omgaan met de gespreksrol van de verschillende groepen geïnterviewden. De onderste rij geeft het gemiddelde van de vier groepen weer. Gemiddeld spelen de geïnterviewden in 40,3% van hun gespreksbijdragen met de gespreksrol. De manlijke politici zitten daar met 60,5% ruim boven. De vrouwelijke politici scoren met 47,5% ook hoger dan gemiddeld. De manlijke niet-politici doen het iets minder dan gemiddeld en de vrouwelijke niet-politici vertonen dit gedrag het minst. De groepen verschillen significant ($\chi^2(3)=62,0$, $p < .001$). De paarsgewijze vergelijking is telkens ook significant.

Dia 10

18/12/2009 10

TILBURG UNIVERSITY

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Het omgaan met de beurtwisselingsregels van de verschillende groepen geïnterviewden

		Beurtwisselingsregels in stand houden	spelen met de beurtwisselingsregels
politici	mannen (n=167)	82,6	17,4
	vrouwen (n=244)	83,2	16,8
niet-politici	mannen (n=230)	88,3	11,7
	vrouwen (n=306)	93,8	6,2
Totaal	(n=947)	87,8	12,2

De tabel op dia 10 betreft het omgaan met de beurtwisselingsregels van de verschillende groepen geïnterviewden. Het verschil tussen de groepen is significant ($\chi^2(3)=19,22, p < .001$). Ook hier zien we dat de manlijke politici er het meest mee spelen, gevolgd door de vrouwelijke politici en de manlijke niet-politici. De vrouwelijke niet-politici houden de beurtwisselingsregels het meest in stand. In de paarsgewijze vergelijkingen verschillen zij als enige groep telkens significant van de andere groepen.

Dia 11

18/12/2009 11

TILBURG UNIVERSITY


1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

De beleefdheid van de verschillende groepen geïnterviewden

		direct	met middelen	indirect
politici	mannen (n=167)	49.7	46.1	4.2
	vrouwen (n=244)	62.2	35.2	2.6
niet-politici	mannen (n=230)	71.3	22.5	6.1
	vrouwen (n=306)	79.4	19.0	1.6
Totaal	(n=947)	67.9	28.6	3.5

De tabel op dia 11 heeft betrekking op de beleefdheid van de verschillende groepen geïnterviewden. Ook in dit aspect van vraagontwijking verschillen de groepen ($\chi^2(6)=58,85, p < .001$; de paarsgewijze vergelijking is telkens significant): de manlijke politici zijn het minst direct en passen deze vraagontwijkingsvorm het meest toe, gevolgd door de vrouwelijke politici, de manlijke niet-politici en de vrouwelijke niet-politici. De groepen ontwijken met andere middelen: de manlijke niet-politici zijn bijvoorbeeld relatief vaak indirect, terwijl de manlijke politici solidariteits- en respectstrategieën prefereren.

Dia 12

18/12/2009  12


1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Het beantwoordingspatroon van de verschillende groepen geïnterviewden

	antwoord	onbevredigend antwoord	antwoord weigeren	op een presuppositie ingaan
politiek ♂	57.8	15.1	19.3	7.8
politiek ♂ ♀	57.1	13.0	13.0	16.8
niet-pol. ♂	64.0	19.3	3.9	12.7
niet-pol. ♀	73.1	14.6	7.0	5.3
Totaal	64.1	15.4	10.0	10.5

Aantallen zijn dezelfde als in de tabellen op dia 9, 10 en 11.

De tabel op dia 12 tenslotte geeft inzicht in het beantwoordingspatroon van de groepen geïnterviewden ($\chi^2(9)=56,42, p < .001$). Nu zijn het de vrouwelijke politici die het meest ontwijken: zij doen dit door op een presuppositie in te gaan. De manlijke politici ontwijken ook relatief vaak, maar zij doen het door het antwoord te weigeren. De manlijke niet-politici geven meer dan gemiddeld een onbevredigend antwoord. De vrouwelijke niet-politici geven relatief vaak *gewoon* een antwoord. De paarsgewijze vergelijking van de groepen is telkens significant.

18/12/2009  13

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

In hoeverre zijn de resultaten beïnvloed door potentieel relevante variabelen (gespreksextern of –intern)?

- Ik kan niet alle analyses laten zien
- Wel een voorbeeld: zie de volgende dia
- Conclusie: een aantal is niet relevant gebleken; een aantal is relevant, maar niet voor de relatie tussen X en Y; een aantal brengt een nuancering in een conclusie met zich mee; soms moet de reikwijdte van het onderzoek worden ingeperkt
- Deze analyses leiden echter niet tot een diepgaande verandering van de conclusies

De vraag doet zich voor in hoeverre deze resultaten beïnvloed zijn door potentieel relevante variabelen. Deze zijn geëvalueerd, zoals bij dia 6 beschreven. De samenvattende conclusie luidt dat het algemene beeld dat hier is gegeven, niet diepgaand hoefde te worden herzien op grond van deze analyses: politici ontwijken meer dan niet-politici en mannen meer dan vrouwen. De gesprekscontext zorgt wel voor variatie in de vraagontwijking, maar vooral manlijke politici doen het in alle omstandigheden relatief veel; de vrouwelijke politici passen zich het meest aan de omstandigheden aan. Een voorbeeld van een analyse van een potentieel relevante variabele wordt op de volgende dia gegeven.

	Informatief programma		Onderhoudend programma	
	gespreksrol in stand houden	spelen met de gespreksrol	gespreksrol in stand houden	spelen met de gespreksrol
politiek ♂♂	39,0	61,0	42,9	57,1
politiek ♀♀	41,9	58,1	68,8	31,3
niet-pol. ♂♂	49,4	50,6	68,9	31,1
niet-pol. ♀♀	73,9	26,1	74,6	25,4
Totaal	44,2	55,8	70,8	29,2

Of het interview in een informatief of een onderhoudend programma plaatsvond, bleek van belang te zijn voor het spelen met de gespreksrol. Voor alle vier groepen geldt dat hun scores in het informatieve programma hoger zijn dan de scores in het onderhoudende. In beide contexten vinden we dezelfde rangorde in het spelen met de gespreksrol: de mannelijke politici staan bovenaan, gevolgd door vrouwelijke politici; dan komen de manlijke niet-politici en tenslotte de vrouwelijke niet-politici. De variabele is dus relevant gebleken voor de afhankelijke, maar niet voor de relatie tussen de onafhankelijke en de afhankelijke. Dit patroon kwam in de analyses van de potentieel relevante variabelen frequent naar voren.

18/12/2009 15

TILBURG UNIVERSITY

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

Een illustratie van de resultaten met voorbeeldfragmenten



De resultaten kunnen met voorbeeldfragmenten geïllustreerd worden. Bij dia 2 hebben we al laten horen hoe een manlijke politicus vragen ontwijkt. Voor voorbeelden van de vraagontwijking van een vrouwelijke politicus, kan verwezen worden naar een interview van Andries Knevel met de fractievoorzitter van Groen-Links Femke Halsema in het tv-programma *Het Elfde Uur*. Relatief veel kenmerken van het antwoordgedrag van manlijke niet-politici kunnen worden waargenomen in een interview van Maartje van Weegen met cabaretier Theo Maassen in het programma *nova*. Het interview van Hella van der Wijst met Truus Menger in het tv-programma *De Wandeling* tenslotte laat zien hoe een niet-politieke vrouw de vragen pareert.

Vindplaatsen van de interviewfragmenten op het internet:

Eurlings: <http://www.ochtenden.nl/afleveringen/februari2004/> aflevering 3 februari 2004 vanaf minuut 50, laatst bezocht 02-09-2007.

Halsema: <http://www.eo.nl/portals/programs/item.jsp?item=5572124> aflevering 19 oktober 2004, vanaf minuut 12.42, laatst bezocht 01-09-2007.

Maassen:

http://www.novatv.nl/index.cfm?ln=nl&fuseaction=videoaudio.details&reportage_id=2730 aflevering 19 juli 2004 vanaf minuut 7, laatst bezocht 01-09-2007.

Menger: <http://wandelen.kro.nl/wandeling2004/menger.aspx#> aflevering 19 november 2004 vanaf minuut 8, laatst bezocht 17-05-2007.

Bij deze presentatie zijn audioclips van de vier fragmenten te beluisteren. Van het fragment met Eurlings en dat met Menger zijn ook transcripten in te zien. Het fragment met Eurlings is in het begin van deze presentatie al becommentarieerd. Het fragment met Truus Menger verdient hier extra aandacht. Het is gekozen als kenmerkend voor het antwoordgedrag van de groep vrouwelijke niet-politici. Truus Menger beantwoordt de vragen op een communicatief volstrekt adequate, maar wat betreft vraagontwijking laag scorende wijze. Het fragment maakt duidelijk dat vraagontwijking een communicatieve vaardigheid van dubieuze kwaliteit is. Zij is als 17-jarig meisje tijdens de Tweede Wereldoorlog in het gewapend verzet gegaan. Zij blikt hier 50 jaar later op terug. Zij beantwoordt de meeste vragen *gewoon*, maar ook wel eens niet. De vraag bijvoorbeeld of zij en haar zus zich “gebruikt” voelden, stelt ze ter discussie als een vraag van deze tijd. Met andere woorden: ze wijst een presuppositie van de vraag, namelijk dat je daar toen over nadacht, terug.

Dia 16

18/12/2009  16

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

- Politici ontwijken meer dan niet-politici
- Mannen ontwijken meer dan vrouwen. Het effect van sekse was minder sterk dan dat van politieke betrokkenheid
- Politieke mannen en vrouwen ontwijken vaak, maar met andere middelen
- Niet-politieke vrouwen gebruiken minder ontwijking en hebben minder tot hun beschikking

18/12/2009  17

1 Inleiding 2 Methode 3 Resultaten 4 Conclusies 5 Discussie

- De resultaten in het licht van de deficiëntieopvatting
- De resultaten in het licht van de dominantieopvatting
- De resultaten in het licht van de differentieopvatting
- De resultaten in het licht van de constructivistische opvatting

De werkelijkheid heeft een eigen complexiteit aangenomen

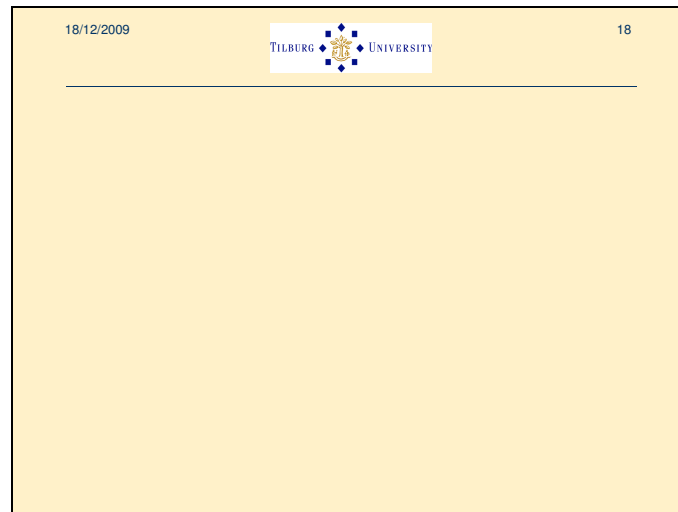
Discussie

Een opmerkelijk aspect van de resultaten is dat ze de deficiëntieopvatting over de gesprekstijl van mannen en vrouwen weer actueel lijken te maken. Men kan de niet-politieke vrouwen in dit onderzoek als *deficiënt* zien: ze gebruiken immers minder ontwijking en hebben wat dat betreft ook minder tot hun beschikking. Laten we echter niet vergeten dat ze *minder* zijn in gespreksvaardigheden met een twijfelachtige waarde: vraagontwijking is vaak slinks en sluw, je komt er misschien wel ver mee, maar of we allemaal kampioen vraagontwijking moeten worden? Tegenover de deficiëntie-opvatting kan de stelling gezet worden: Van de vier onderzochte groepen voeren de niet-politieke vrouwen het beste een gesprek: ze werken mee, luisteren, geven directe antwoorden, leggen uit, praten niet door elkaar heen en ze passen beleefdheid toe.

Bevestigen onze resultaten misschien een andere opvatting uit het debat over de sekseverschillen in gesprekstijl: de dominantieopvatting (Zimmerman & West, 1975)? In de geest van die opvatting zou men van mannen als personen met doorgaans meer macht ook meer vraagontwijking verwachten. Ons onderzoek laat echter meer een tweedeling tussen politici en niet-politici zien dan een tussen mannen en vrouwen. De vrouwelijke politici overtreffen immers de manlijke niet-politici in drie van de vier opzichten van vraagontwijking significant, terwijl ze ook in het vierde opzicht hoger scoren. Het onderzochte

communicatieve gedrag heeft wel met dominantie te maken in de zin dat het de gedragsalternatieven van de ander bepaalt, terwijl deze weerstand biedt, maar het is niet zo dat de dominante middelen in dit onderzoek uitsluitend aan de mannen toevallen ten koste van de vrouwen. De dominantieverhouding is die van politici over niet-politici. De derde opvatting over verschillen in gesprekstijl van vrouwen en mannen, de differentieopvatting, verklaart waarom de niet-politieke vrouwen onderaan en de politieke mannen bovenaan staan in de rangorde van de vraagontwijking. Ze verklaart ook dat de politieke vrouwen onder de politieke mannen staan. De niet-politieke mannen staan dan lager dan de politieke mannen omdat ze minder bedreven zijn in het gevecht om de rangorde ofwel minder ambitieus. Niet goed passend binnen deze opvatting is echter het resultaat dat de politieke vrouwen hoger staan in de hiërarchie dan de niet-politieke mannen. Dat resultaat past beter bij de vierde opvatting, de constructivistische. Deze constructivistische opvatting stelt immers dat gender geen determinant van taalgedrag is, maar dat taalgebruikskennmerken in *communities of practice* gekozen kunnen worden om verschillen te markeren, al bestaat er in *communities of practice* doorgaans een tendens tot het delen van de kenmerken. De in het onderzoek betrokken politici vormen een beroepsgroep met relatief veel gedeelde conversationele kenmerken. Ze zijn allemaal relatief goed in allerlei vormen van vraagontwijking. Niet passend binnen deze opvatting is echter de bevinding dat de manlijke en vrouwelijke politici van elkaar verschillen op een wijze die moeilijk gezien kan worden als een keuze van de betrokkenen om gender te markeren.

Het is duidelijk dat geen van de vier opvattingen over de verschillen in taalgebruik van mannen en vrouwen volledig past bij onze resultaten. Iedere opvatting wordt echter wel voor een deel bevestigd. De werkelijkheid heeft zoals het de werkelijkheid betaamt een eigen complexiteit aangenomen. Verrassend in de werkelijkheid die we onder de loep hadden was wel dat vraagontwijking zoveel meer en minder doorzichtige varianten heeft en dat mensen er zo verschillend gebruik van maken.



Literatuurverwijzingen

- Appel, R., Hubers, G., & Meijer, G. (1979). *Sociolinguistiek*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clayman, S. E. (2001). Answers and evasions. *Language in Society*, 30, 403-442.
- Clayman, S. E., & Heritage, J. (2002a). *The news interview; journalists and public figures on the air*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clayman, S. E., & Heritage, J. (2002b). Questioning presidents: Journalistic deference and adversarialness in the press conferences of Eisenhower and Reagan. *Journal of Communication*, 52, 749-775.
- Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (1999). New generalizations and explanations in language and gender research. *Language in Society*, 28, 185-202.
- Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2003). *Language and gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Field, A. (2000). *Discovering statistics using SPSS for Windows*. Londen etc.: Sage.
- Fishman, P. (1978). Interaction: the work women do. *Social Problems*, 25, 397-406.

- Ginneken, J. v. (1913). *Handboek der Nederlandsche taal: De sociologische structuur der Nederlandsche taal* (Vol. 1). Nijmegen: Malmberg.
- Green, G. M. (1996). *Pragmatics and natural language understanding*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics: Speech acts* (Vol. 3, pp. 41-58). New York: Academic Press.
- Henley, N., & Kramarae, C. (1991). Gender, power and miscommunication. In N. Coupland & H. Giles (Eds.), *Miscommunication and problematic talk* (pp. 18-43). Newbury: Sage.
- Heritage, J. (1985). Analyzing news interviews: aspects of the production of talk for an overhearing audience. In T. A. v. Dijk (Ed.), *Handbook of discourse analysis* (Vol. 3, pp. 95-119). New York: Academic Press.
- Holmes, J. (1995). *Women, men and politeness*. Londen en New York: Longman.
- Houtkoop, H., & Koole, T. (2000). *Taal in actie: Hoe mensen communiceren met taal*. Bussum: Coutinho.
- Huls, E. (2005). *Waarheidsvinding en waarheidsmaskering*. Ongepubliceerd manuscript, Tilburg, Universiteit van Tilburg.
- Hutchby, I. (1996). Power in discourse: the case of arguments on a British talk radio show. *Discourse & Society*, 7, 481-497.
- Hutchby, I., & Wooffitt, R. (1998). *Conversation analysis: Principles, practices and applications*. Cambridge: Polity Press.
- James, D., & Clarke, S. (1993). Women, men, and interruptions: A critical review. In D. Tannen (Ed.), *Gender and conversational interaction* (pp. 231-280). New York, Oxford: Oxford University Press.
- Jespersen, O. (1928). *De ontwikkeling en de oorsprong van de taal*. Amsterdam: Maatschappij voor goede en goedkope lectuur.
- Jucker, A. H. (1986). *News interviews: A pragmatic analysis*. Amsterdam: Benjamins.
- Kinnear, P. R., & Gray, C. D. (2001). *SPSS for windows made simple, release 10*. Hove: Psychology Press.
- Kuiper, Y. (2006). *Vraagontwijking: verschillen tussen mannelijke politici, vrouwelijke politici en niet-politici*. Masterscriptie Tekst en Communicatie, Universiteit van Tilburg, Tilburg.
- Maltz, D. N., & Borker, R. (1982). A cultural approach to male-female miscommunication. In J. J. Gumperz (Ed.), *Language and social identity* (pp. 196-216). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pomerantz, A. (1986). Extreme case formulations. *Human Studies*, 9, 219-230.

- Siegel, S., & Castellan, N. J., Jr. (1988). *Nonparametric statistics for the behavioral sciences, second edition*. New York etc.: McGraw-Hill.
- Tannen, D. (1991). *Je begrijpt me gewoon niet; hoe mannen en vrouwen met elkaar praten*. Amsterdam: Prometheus.
- Thornborrow, J. (2002). *Power talk: Language and interaction in institutional discourse*. Londen, New York, enz.: Longman.
- Thorne, B., & Henley, N. (1975). *Language and sex; difference and dominance*. Rowley Mass.: Newbury House.
- Uchida, A. (1992). When 'difference' is 'dominance': a critique of the 'anti-power-based' cultural approach to sex differences. *Language in Society*, 21, 547-568.
- Zimmerman, D., & West, C. (1975). Sex roles, interruptions and silences in conversation. In B. Thorne & N. Henley (Eds.), *Language and sex: Difference and dominance* (pp. 105-129). Rowley Mass.: Newbury House.